

MÓRICZ ÁDÁM:^{*} Az információs társadalom finn modellje

Abstract

A new estate of post-industrial societies is being continuously formed in many parts of the world, where creating, conveying, storing and processing information are the basis of almost all social and business interactions. However, a so-called information society could prove to be very different in distinguished countries due to a special social structure, customs, traditions, market conditions and identities of people. Beside Silicon Valley and Singapore, Finland may be handled as a model state of information society as its achievement of combining the new, information-based economy with the previously formed welfare state. In this paper I examine the system of the Finnish information society focusing on its structure and main components (i. e. the state, the adapting society and the information sector), which is followed by a summary of general spatial processes, challenges and regional policy answers as an impact of information society.

1. Bevezetés

A huszadik század utolsó három évtizedében egy új világrend kibontakozásának lehetünk szemtanúi és részesei. Ennek a világrendnek az információ és az emberi tudás jelenti az alapját, az ezredfordulóra pedig kijelenthetjük, hogy létrejött, és folyamatosan formálódik egy új típusú gazdaság és társadalom, amelyek az „információs” jelzővel jellemezhetőek.

A földrajz számára különösen fontos a területi sajátosságok és egyenlőtlenségek felderítése, valamint a vizsgált rendszer minőségi jellemzői és más területi adottságok közötti összefüggések keresése. Mivel a geográfia különböző diszciplínái eltérő nézőpontból értelmezik az információs forradalom és társadalom kibontakozásának hatásait és összefüggéseit, így komplex látásmódra van lehetőség a földrajzon belül (Jakobi 2007).

Tanulmányunk fő témáját az információs társadalom finn modelljének bemutatása jelenti. Ennek oka, hogy Finnország olyan modell államnak tekinthető, amely az informacionalizmus sajátos útját járta be. Ez az út egyszerre jelenti az információs fejlődés egy lehetséges európai alternatíváját, ugyanakkor egy világszinten is versenyképes, információs technológiák fejlesztése és társadalmi alkalmazása terén éllovas ország sikertörténetét is (Pintér 2006).

Vizsgálataim során arra kerestem a választ, hogy mi a finn modell lényege, melyek a finn információs fejlődési út tényezői és térbeli sajátosságai, valamint mennyire képes az információs forradalom a térfolyamatokat befolyásolni.

2. Az információs társadalom modellszerű megközelítése

Az információs társadalmi rendszerek egyik legtöbbször hivatkozott kutatója, Manuel Castells részletesen foglalkozik az információs forradalom hatására kialakuló új társadalmi rendszerrel. A napjainkban formálódó posztindusztriális társadalom az információs fejlődés aspektusából megközelítve információs társadalomnak is nevezhető. Az információs

^{*} PhD-hallgató – Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék.

technológiák társadalmi adaptációja azonban egy folyamat, ami különböző bázisinnovációk (pl. új kommunikációs eszközök, számítástechnikai rendszerek stb.) állandó megjelenésével sosem tekinthető befejezettnek. Éppen ezért több szakirodalom szerint az információs társadalom sokkal inkább egy el nem érhető jövőképnek tekinthető (Castells 2005).

A világ különböző pontjain megszülető információs technológiai innovációk, és a kialakuló információs társadalom mindig a helyi sajátosságokat tükrözik. Ennek területi értelmezése nem elválasztható a hagyományos társadalmi rendszerektől, az adaptáció mindig ezeken keresztül történik. Az információs technológiákat és tudást magas szinten alkalmazó társadalmak több közös vonással is bírnak (pl. kiterjedt információs gazdaság és tudás-generálás, mikroelektronikára épülő technológiák használata, globális hálózatokhoz kapcsolódó szervezeti formák), de mindez egy sajátos történelmi háttérű, egyedi kultúrájú és intézményrendszerű környezetben jön létre, ami így egy sajátos fejlődési utat eredményez. Ez akkor is így történik, ha egy nemzetközi összehasonlításban hasonló fokú is az információs társadalom kiépültsége más országokéhoz képest (Castells–Himanen 2002).

Éppen ezért hiba az ún. szilícium-völgyi információs társadalmi modellt számon kérni a világ más területein (Castells 2005). Castells, M. más publikációiban nagy figyelmet szentel pl. az ún. szingapúri és finn modelleknek is. Meghatározás szerint ugyanis a szingapúri modell egy autoriter, államilag vezérelt információs társadalmat jelent, míg a finnek egy nyitott, a társadalom széles rétegeit integráló, és a jóléti rendszerekhez szorosan kapcsolódó információs társadalmat építettek ki (Pintér 2006).

3. Finnország és az informacionalizmus

3.1 A finn modell értelmezése

Finnország azért jelenti az informacionalizmus egyik sarkalatos példáját, mivel a világ egyik legversenyképesebb gazdasága, ahol az információs technológiák nagymértékben elterjedtek, a Szilícium-völgytől eltérően azonban sikerült kiépíteni, és megőrizni a jóléti állam elemeit, amelyek szervesen kapcsolódnak az információs társadalom hatékony működéséhez (Nurmela et al. 2003). Sok posztindusztriális társadalmat építő országhoz hasonlóan Finnország is erős szálakkal kötődik a világgazdasághoz és nemzetközi hálózatokhoz, viszont a globális szintérré történő fellépés nem került szembe az ország sajátos kultúrájának és a finn emberek identitásának megőrzésével. Sőt, éppen az legitimálja a finn információs fejlődést, hogy az a finnek mindennapi igényeinek kielégítését és az általuk fontosnak tartott jóléti társadalom megerősítését szolgálja. A finn kormány tevékenységének és a gyakorlatban megvalósított információs társadalmi stratégiának is meghatározó eleme volt, hogy az informacionalizmus elfogadható legyen, vagyis a társadalmi igényekre építkezzen, és tükrözze az emberek identitását (Pintér 2006).

A Castells, M. által megalkotott modell egyik legfontosabb összetevője a finn információs klaszter, vagyis azon hálózati vállalkozások, cégek csoportja, amelyek az információs technológiák, telekommunikáció, távközlés, hardvergyártás stb. terén érdekeltek, és egymással is szoros kapcsolatban állnak. Ennek a magját a Nokia adja, de rajta kívül még 300 beszállító és 3000 egyéb cég is tagja ennek a klaszternek (pl. Benefon, Elcoteq, Sanoma, Sonera). Az általuk képviselt szektor fellendülése jelentett kiutat Finnország 1990 és 1993 között elhúzódó gazdasági válságából, hiszen az exportot tekintve a legdinamikusabb és legversenyképesebb ágazatról van szó (Anttiroiko 1999, Castells–Himanen 2002).

A finn információs szektor tehát egy viszonylag friss képződmény, viszont társadalmi elfogadottsága széleskörű, ami mögött az áll, hogy a társadalom legkülönbözőbb szereplői-

től érkeztek azok az innovációk, amelyek a finn információs gazdaságot kiépítették. A castelli modellnek tehát szerves része a finn nemzeti innovációs rendszer, amely irányításával különösen az oktatás, a pénzügyi élet és vállalati gazdálkodás, valamint maga az innovációs kultúra terén érték el változást.

Ez az innovációs rendszer alapvetően három forrásra támaszkodik: az állam által megvalósított aktív oktatási politikára és technológia-orientált gazdaságfejlesztésre, a vállalatok részéről alkalmazott üzleti innovációra, valamint a társadalom önálló, tehetséges és vállalkozó szellemű tagjai, a *hackerek* fellépésére (Pintér 2006).

A finn állam tudatos fellépése az információs szektor fejlesztése terén alapvető fontossággal bírt már az 1960-as évektől. Első lépésként az egyetemi képzés kiszélesítésével, megerősítésével, valamint – a jóléti állam részeként – ingyenessé alakításával egy stabil alapkutatói és szakemberképző háttér sikerült létrehozni. 1986-tól a kormány információs stratégiai fellépését és az információs szektor jóformán összes szereplőjének (pl. a finn akadémia, egyetemek, cégek) együttműködését a Tudomány- és Technológiapolitikai Tanács hivatott koordinálni (Anttiroiko 1999). Az állam a fontos intézkedések részeként folyamatosan emelte a GDP-arányos K + F-ráfördítések mértékét. 3% feletti értékével Finnország jelenleg vezető K + F nagyhatalom (Castells–Himanen 2002).

A sajátos és rendkívül produktív finn innovációs kultúra szintén fontos eleme az ún. *hackeretika*. Ennek keretében azokról a társadalom felől érkező kezdeményezésekről és egyéni innovációkról van szó, amelyek nem az anyagi siker reményében, hanem sokkal inkább a közösség érdekében és a hackerek saját tehetségének kibontakoztatása végett születtek meg. A legnagyobb sikert Linus Torvalds nyitott alapú, közösségi operációs rendszere, a Linux érte el. A hackerek többsége manapság különböző, informatikában érdekelt vállalatok meghatározó szakembere, akik munkássága döntően befolyásolta az információs technológiák fejlődését. Ez bizonyítja, hogy Finnország nem pusztán a Nokia nemzetközi kapcsolatai révén kötődik a világ információs hálózataihoz (Pintér 2006).

A hagyományos, a szilícium-völgyi modellnek megfelelő gondolkodás szerint az információs gazdaság kibontakozásával eluralkodó, globális hálózatokon keresztül megvalósuló verseny alapvetően lehetetlenné teszi a verseny szempontjából „kevésbé értékes” emberek érvényesülését, ilyen módon információs jóléti állam nem jöhet létre. Finnországban viszont éppen e kombináció életképességének lehetünk szemtanúi, ahol az információs fejlődés más úttörő országaihoz képest sokkal kisebb a társadalmi egyenlőtlenség mértéke. A jóléti állam itt hatékonyan működik, ami a finnek társadalmi értékrendjében fontos helyet foglal el (Nurmela et al. 2003).

Felmerülhet ugyanakkor a kérdés, hogy a jóléti rendszer ma létező elemei csak a korábbi évtizedek „emlékei” vajon, és a jövőben az informacionalizmus hatására el fognak tűnni. Ezt viszont tagadják a tények, miszerint a jóléti intézményrendszer túlélte az 1990–1993-as válságot, a finnek általánosan elfogadják a magas adókat, és az, hogy a fejlődő információs szektort számos területen sikerült a társadalmi jólétet biztosító intézmények szolgálatába állítani, ezzel erősítve az emberek bizalmát az információs szektor és annak termékei iránt. Ezt az állapotot Finnországnak azért sikerül fenntartani, mert a jóléti rendszer anyagi bázisa rendelkezésre áll, vagyis az állandó szintű adók mellett folyamatos az információs szektor termelékenységének növekedése. Ezért szolgálja az információs szektor fejlesztése a jóléti állam fennmaradását. Az oktatás, az egészségügy és a szociális intézményrendszer pedig szakképzett, egészséges és nyitott szellemű munkaerőt biztosít az információs technológiában érdekelt vállalkozásoknak, a pozitív hatás így kölcsönös (Castells–Himanen 2002). A jóléti rendszer fennmaradása szempontjából a jelenlegi gazdasági világválság jelent újabb globális kihívást, mert ez próbára teszi a Nokiára és beszállítóira jellemző vállalati rugalmasságot, vagyis a jóléti rendszer anyagi stabilitását.

Az információs technológiák konkrét adaptációjára számos példa kínálkozik az egészségügy (pl. idősgondozás, otthoni betegellátás 24 órás megfigyeléssel) és az oktatás (pl. Virtuális Iskola-, Virtuális Egyetem-program, információs műveltség fejlesztése) terén, amit az érintett minisztériumok stratégiai programok keretében fogalmaznak meg. Castells hasonlóan fontos szerepet tulajdonít az ún. *szociális hackerkedésnek*, vagyis a jóléti rendszert erősítő társadalmi kezdeményezéseknek, amelyek a kormánystratégiák, illetve gazdasági érdekek által nem érintett területeken bontakoztak ki. Mindez a jóléti rendszer és az információs szektor közötti hálózatosodás bizonyítéka, hiszen az előbbi képes volt átvenni a hackeretika egyes elemeit (Castells – Himanen 2002).

3.2 Területi kihívások és regionális politika Finnországban

Castells és Himanen külön vizsgálta azon térfolyamatokat, amelyek a gazdaság átalakulásával és a társadalom hálózattá válásával átalakították Finnország térszerkezetét. A posztindusztriális korszakba lépett észak-európai ország ugyanis olyan új tendenciákkal, területi konfliktusokkal néz szembe, amelyeket a közigazgatás és területfejlesztés különböző szintjein igyekeznek kezelni.

A finnországi regionális különbségek természetesen sokrétűek. A meghatározó politikai, gazdasági, innovációs és a globális hálózatokhoz való kapcsolódásra erős koncentráció jellemző. Ez jól nyomon követhető az internetes domain nevek és szervezetek területi eloszlásán. Ez az egyes területek részesedését mutatja az aktív Internet-felhasználók és internetes tartalomszolgáltatók tekintetében, vagyis a domain név regisztrációk magasabb száma erősebb információs aktivitást jelent helyi szinten. Nagy-Helsinki ezek 56%-át koncentrálnak. Kiemelkedik még Oulu, Lappeenranta, Tampere is, amelyek mind olyan helyek, ahol a tudatos finn regionális politika eredményeképp jöttek létre erőteljesen műszaki-informatikai profilú egyetemek (Castells–Himanen 2002).

A munkahelyek térbeli koncentrációja is hasonló képet mutat. A munkahelyek közül is azonban az információs szektorhoz kapcsolódó munkahelyek összpontosulnak a legkisebb helyen. Mindössze 6 szubregionális területi egység (NUTS 3) haladja meg az országos átlagot (9,5%), ha az információs szektor munkahelyeinek arányát az összes munkahelyhez mérten vizsgáljuk. Ezek Salo, Oulo, Helsinki, Tampere, Jyväskylä, Forssa. Oulu, Tampere, Jyväskylä és a Helsinki-Turku várostengely esetében ez az arány továbbra is növekvő tendenciát mutat (Niemi 2004).

Az ország térszerkezet tehát erős koncentráció jellemzi. Ez általános társadalmi és gazdasági mutatók segítségével is nyomon követhető. Ilyen pl. a népesség erős területi koncentrációja. A mintegy 5 200 000 fős népesség 26,6%-a a főváros, Helsinki körüli Uusimaa régióban tömörül. A Nagy-Helsinkinek is nevezett településegység (Helsinki–Espoo–Vantaa) a castelli információs városmodell egyik élő példája, hiszen itt kialakulni látszik az a több magvú városmodell, ahol a népességen túl az innováció forrásai (pl. egyetemek) és az információs gazdaság meghatározó képviselői (pl. a Nokia és beszállítói) is koncentráltan vannak jelen. A dél-finnországi régió további versenyképes és önmagában is jelentős népességgel és innovációs kapacitással rendelkező városokat rejt, pl. Turku és Tampere, amelyek jó közlekedési infrastruktúrával, illetve szoros gazdasági kapcsolatokkal kötődnek a fővároshoz. Kisebb népességkoncentráció figyelhető meg még a távolabbi országrészekben Jyväskylä, Oulu és Lahti környékén is, amelyek a finn városhálózat önálló csomópontjait jelentik. E térségekben többnyire pozitív népességszám-változás (pl. vándorlási nyereség) figyelhető meg, ami az információs társadalom fejlettségéből fakadó magasabb népességvonzó erőt mutatja. A köztes, rurális fekvésű területekre viszont elöregedés, elvándorlás jellemző (pl. Lappföld, Észak-Karélia) (Niemi 2004).

A népességkoncentrációval együtt jár a jövedelmek koncentrációja és a magas gazdasági aktivitás, ami Helsinki környékén intenzívebb, és dinamikusabban növekszik, mint a szintén jó ütemben fejlődő Turku és Tampere esetében (Castells–Himanen 2002). Finnország azon részei, ahol a helyi egy főre jutó GDP meghaladja az országos átlagot, a metropolisz-térségek centrumai, vagyis a nagyvárosok.

A jelenleg is aktuális területi kihívások közé kell sorolni tehát az információs társadalmi erőforrások kiemelkedő térbeli koncentrációját, amely kiemel bizonyos regionális fejlesztési és innovációs központokat. Ezek között bizonyos rivalizálás is megfigyelhető, amelyre jó példa az egymáshoz közel fekvő Helsinki, Tampere és Turku városok. Az elzártabb, periférikus területeket viszont kedvezőtlen demográfiai és gazdasági folyamatok jellemzik, hiszen a helyi kisközösségek kevés erőforrás híján nehezen kapcsolódnak az országos és globális hálózatokhoz, emiatt egyre jobban marginalizálódnak. Lényeges megállapítani tehát, hogy az információs társadalom térbelisége és az ehhez kapcsolódó általános gazdasági és társadalmi folyamatok térbelisége között erős összhang mutatkozik.

E területi folyamatok és kihívások a területfejlesztés több szintjén is éreztetik hatásukat. A probléma jellegéből adódóan történhet beavatkozás országos-regionális és helyi szinten. Az országos szintű területfejlesztési stratégiák már az 1960-as évektől célul tűzték ki a periférikus területek felzárkóztatását, és népességmegtartó-képességük erősítését. A legfontosabb és leglátványosabb lépés a nagy egyetemalapítási hullám volt. Nem elhanyagolható volt emellett az ún. technológia parkok létrehozása több városban is a helyi önkormányzatokkal együttműködve. Ez a politika viszont csak akkor bizonyult hatékonynak, ha olyan vállalkozások telepedtek meg, amelyek a helyi egyetemmel és vállalatokkal szoros kooperációban voltak. A nemzeti stratégiák ugyanakkor ma már kevésbé fogalmazznak meg direkt, a társadalmi-gazdasági folyamatokba tudatosan beavatkozó jellegű fellépést. A finn regionális politika az önszerveződést segíti elő, vagyis a köz- és magánszféra azon szereplőit támogatja, akik saját vállalkozó tevékenységükön, kezdeményezéseiken keresztül járulnak hozzá a nemzeti prioritások megvalósulásához (Castells–Himanen 2002).

A helyi önkormányzatok három különböző vonalon is próbálnak reagálni az új kor kihívásaira. Egyrészt élnek a hálózati társadalom adta lehetőségekkel, vagyis kooperatív kapcsolatokra törekednek, hogy erőforrásaikat másokkal közösen meg tudják osztani. Másrészt igénybe veszik az EU strukturális támogatásait, és azon programokat, amelyek az önkormányzatoknak segítenek a technológiafejlesztés és versenyképesség terén. Harmadrészt saját információs stratégiát is megfogalmazznak, hogy az országos trendeket és elvárásokat lokális szinten tudják értelmezni, és annak olyan szint adjanak, ami a helyi lakosok számára elfogadható (Anttiroiko 1999). Lényegesek még ugyanakkor olyan lokális, jórészt civil kezdeményezések, amelyek helyi szinten próbálnak elérni magasabb információs társadalmi aktivitást, erősíteni a hálózati kapcsolatokat és az adaptációs folyamatot felgyorsítani (pl. eTampere, PARADDIS-program).

4. Összegzés

A finn modell a globalizáció folyamatába jól illeszkedő, mégis sajátosan európai változatát jelenti egy lehetséges információs társadalomnak. Finnországban egyedi módon sikerült harmóniát teremteni a szociális szempontokat alapvetően kizáró, piaci elvek szerint működő információs szektor és a társadalmi jólétet biztosító intézményrendszer között. Az új technológiák állam által is elősegített gyors társadalmi adaptációjával pedig sikerült széles támogatói réteget szerezni a high-tech innovációra épülő fejlesztéseknek.

E társadalmi modell hasznos tanulságokkal szolgálhat más országok, így pl. hazánk számára is, ahol az infrastrukturális fejlettség elégséges ahhoz, hogy a finn példa bizonyos elemeit átvegyék. A szociális szektor integrálása, a távmunka-lehetőségek kiszélesítése, illetve a hálózati struktúra erősítése a civil szféra aktivizálásán keresztül mind adaptálásra érdemesek.

Irodalomjegyzék

- Anttiroiko* (1999): *Making Sense of Information Society. A Critical Review of IS Strategies at National, Regional and Local Levels in Finland.* Tampere, University of Tampere.
- Castells* (2005): *A hálózati társadalom kialakulása (Az információ kora I.). Az információs társadalom klasszikusai.* Budapest, Gondolat-Infónia.
- Castells–Himanen* (2002): *The Information Society and the Welfare State. The Finnish Model.* New York, Oxford University Press,
- Jakobi* (2007): *Az információs társadalom térbelisége.* Budapest, ELTE Regionális Tudományi Tanszék.
- Niemi* (szerk.) (2004): *On the Road to the Finnish Information Society IV.* Helsinki, Statistics Finland.
- Nurmela et al.* (2003): *The Evolution of the Information Society – How Information Society Skills and Attitudes Have Changed in Finland in 1996–2002?* Helsinki, Statistics Finland.
- Pintér* (2006): *A finn csoda titka.* *Információs Társadalom*, VI. évf. 3. sz. p. 152–164.